

Journal of Nobility Studies

VIRTUS

20 | 2013

Elsbeth Locher-Scholten

‘Gelukkig heb ik ten minste mijn eigen zilver meegebracht’

Adellijk zelfbesef bij mr. J.P. graaf Van Limburg Stirum
(1873-1948)

108

In de genen?

Johan Paul graaf van Limburg Stirum (1873-1948) was diplomaat en gouverneur-generaal van Nederlands-Indië van 1916 tot 1921. En hij was van adel. Hoe manifesteerde deze Van Limburg Stirum – hierin ondersteund door zijn echtgenote C.M.R. (Nini) gravin van Limburg Stirum-van Sminia – het besef tot deze maatschappelijke groepering te behoren? Aanleiding tot een onderzoek hiernaar vormde de uitdagende vraag ‘Zit het in de genen?’, die in 2010 in de titel van een congres over familiebesef en collectieve identiteit bij de adel in Nederland werd gesteld.¹

Voor een antwoord op die vraag is uiteraard een definiëring van deze specifieke vorm van zelfbewustzijn noodzakelijk. Wat verstaan we onder adellijk zelfbesef? Het staat buiten kijf dat het hier gaat om standsbewustzijn, het besef te behoren tot een specifieke sociale laag van de maatschappij. Die laag is de adel, een groep met een collectief identiteitsbesef waar de individuele leden van die groep zich toe moeten (of kunnen) verhouden en waar zij die daar niet toe behoren hun beelden en verwachtingen van hebben.

Adellijk zelfbesef is daarmee voor alles een sociale categorie, een sociale constructie, geen biologisch gegeven. Het besef tot een bepaalde groep, stand of klasse te beho-

¹ ‘Zit het in de genen? Familiebesef en collectieve identiteit bij de adel in Nederland’. Symposium georganiseerd door Historisch Centrum Overijssel en Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis, 19 november 2010, Zwolle.

ren ontwikkelt zich immers in de loop van de jeugd van een persoon; het wordt overgedragen door ouders en opvoeders die vertellen wie je bent en je de weg wijzen in de grote mensenwereld met al zijn verschillende groeperingen. Adellijk zelfbesef manifesteert zich daarmee niet alleen als sociale constructie, maar ook als culturele categorie. Het gaat in die opvoeding immers primair over noties van gepast gedrag, van gemeenschappelijke waarden en normen, plichten en verantwoordelijkheden die leden van deze stand zouden delen. Aldus opgevoed kunnen leden van deze groep dit besef van van adel-zijn en de daaraan verbonden geachte gemeenschappelijke noties cultiveren, of deze na onderzoek overnemen. Zij kunnen zich er ook tegen af zetten of deze als onbelangrijk terzijde schuiven, zoals in de tweede helft van de vorige eeuw gebeurde.²

Zoals elke identiteit is de adellijke identiteit veranderlijk, zowel individueel als groepsgevijs. Identiteit op zich is een dynamisch begrip, waar men zich vaak in contrast tot andere groeperingen van bewust wordt. Als sociaal-culturele constructie is adellijk zelfbesef dan ook een historisch verschijnsel dat in de tijd in zich steeds wijzigende vormen is terug te vinden. Daarmee leent het zich bij uitstek voor historisch onderzoek. De vraag hoe het adellijk zelfbesef bij deze diplomaat-gouverneur-generaal zich ontwikkelde en uitte, levert een individueel voorbeeld van adellijk zelfbesef op.

Waaruit blijkt dat deze Van Limburg Stirum zich van zijn stand bewust was en hoe bepaalde dit besef de keuzes in zijn leven: voor een partner, voor werk, voor maatschappelijke activiteit? En als tweede vraag: hoe hebben anderen tijdens zijn leven zijn gedrag als ‘typisch aristocratisch’ be- of veroordeeld? Ten derde: waar past hij volgens de historicus in de sociaal-culturele patronen die in adelsgeschiedenis met deze maatschappelijke laag in verband worden gebracht?³ De antwoorden op deze drie vragen komen uit de biografie die Bob de Graaff en ik over J.P. graaf van Limburg Stirum in 2007 publiceerden. Die bleek niet alleen de geschiedenis van diplomatie en kolonialisme, de terreinen waarop hij carrière maakte, te betreffen, maar verrassend genoeg ook deel uit te maken van een meer recent ontwikkeld historisch subspecialisme, de geschiedenis van de adel.

Daarnaast maak ik hier gebruik van nieuwe brieven, die een afstammeling in de vrouwelijke lijn ons na het uitkomen van onze biografie ter beschikking stelde.⁴ Het

2 Ileen Montijn, *Hoog geboren. 250 jaar adellijk leven in Nederland* (Amsterdam-Antwerpen, 2012) 57-59. Zie ook Ursula den Tex, *Anna baronesse Bentinck, een vrouw van stand* (Amsterdam, 2003).

3 Zie hiervoor onder andere Montijn, *Hooggeboren*; Rob van der Laarse en Yme B. Kuiper (red.), *Beelden van de buitenplaats. Elitevorming en notabele levensstijl in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum, 2005); Jaap Moes, *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum, 2012).

4 Bob de Graaff en Elsbeth Locher-Scholten, *J.P. graaf van Limburg Stirum 1873-1948, tegendraads landvoogd en diplomaat* (Zwolle, 2007). Na het verschijnen van deze biografie bleek Marie Kranendonk-Schwartz, kleindochter van een broer van Nini van Limburg Stirum-van Sminia, nog brieven van deze oudoom en -tante in een koffer op zolder te bezitten. Door haar afstamming in de vrouwelijke lijn ging de naam Van Sminia verloren en werd het contact met de familie wat minder. Ik ben de bezitster zeer erkentelijk dat ik de brieven voor dit artikel als aanvullend materiaal mocht gebruiken. Het zal uiteindelijk worden ondergebracht bij het Fries historisch en letterkundig centrum Tresoar in Leeuwarden, collectie Van Sminia.

Portret van J.P. graaf van Limburg Stirum (*tekening, M. Loebell, 1921; part. coll.*)

is een niet ongebruikelijke angst (en ook de geregeld voorkomende ervaring) van een biograaf, dat zich na het voltooien van het werk nieuw bronnenmateriaal aandient.⁵ In ons geval bevatten de nieuwe brieven waardevolle gegevens die we graag eerder tot onze beschikking hadden gehad. Zij tasten echter onze karakterisering van de gebiografeerde niet wezenlijk aan, maar illustreren, bevestigen en verfijnen onze beeldvorming, zeker waar het om aspecten van zijn adellijk zelfbesef ging.

5 Vgl. Cees Fasseur, *Wilhemina. Sterker door strijd* (Amsterdam, 2002; herziene druk 2003), een boek dat het gevolg was van nieuwe brieven en honderden reacties.

Adellijk zelfbesef wordt hier ten aanzien van Van Limburg Stirum in een vijftal aspecten onderscheiden: vorming ervan in jeugd en studententijd; de rol die dit besef speelde bij huwelijks- en beroepskeuze; enkele onderdelen van adellijke identiteit (wapens en livrees; familie en familie buiten) die in de literatuur over adelsgeschiedenis als karakteristiek voor de adel worden gezien; uitingen van standsbewustzijn in de ogen van anderen; en de lasten en verantwoordelijkheden die dat met zich bracht: *noblesse oblige*. Maar eerst is een korte kennismaking met dit echtpaar noodzakelijk.

Biografische schets

Johan Paul van Limburg Stirum werd in 1873 geboren als zoon van Hendrik Otto van Limburg Stirum en Frederike Henriette Nobel, en stierf in 1948 op 75-jarige leeftijd. In 1896 trad hij, net afgestudeerd rechtenstudent uit Leiden en sinds kort werkzaam op het ministerie van Buitenlandse Zaken, in het huwelijk met jonkvrouwe Nini van Sminia uit Friesland (1875-1955).

111

Het meest bekende wapenfeit van deze Van Limburg Stirum was zijn gouverneur-generaalschap van Nederlands-Indië in de moeilijke omstandigheden van de Eerste Wereldoorlog, waarin handhaving van de neutraliteit, het gebrek aan contact met Nederland en de vroege ontwikkeling van het Indonesisch nationalisme het beleid bepaalden. In mei 1918 opende hij er het proto-parlement, de Volksraad, en in de woelige novembermaand van datzelfde jaar kondigde hij na de verbale Troelstra-revolutie in Nederland hervorming van die raad aan. Zijn zogenaamde Novemberbeloften wekten bij Indonesische nationalistten hoop op spoedige verandering van het repressieve koloniale bewind en op een echt parlement. Ze maakten hem bij die gematigde nationalistten buitengewoon bemind, maar bij rechts Nederland, zoals Haagse conservatieven en Amsterdams kapitaal, even impopulair. Hij staat te boek als een vooruitstrevend landvoogd, maar ook als een liberaal autocraat, iemand die als gouverneur-generaal de bestuurlijke touwtjes goed in eigen hand hield.

Voor en na zijn landvoogdij behoorde hij tot die wat onzichtbare – en in biografieën ondervertegenwoordigde – mensensoort die als ‘oren en ogen te velde’ optreedt voor maar ook schuil gaat achter de minister van Buitenlandse Zaken.⁶ Hij was ambtenaar op Buitenlandse Zaken en gezant, volgens Colijn in de jaren 1930 een van de besten van zijn generatie. Zijn eerste ervaring deed hij op in Rome (1900-1902), daarna volgde Constantinopel (1906-1908). Hij fungeerde kort als waarnemend gezant in China (1913), kreeg een eigen post in Zweden (1914-1916), waar hij het uitbreken van de Grote Oorlog meemaakte. Na de gloriejaren in Indië viel het leven licht tegen. Er was niet meteen volwaardig werk dat hem zinde. In 1924 accepteerde hij Caïro, eigenlijk beneden zijn maat. Maar omdat de gezant in Caïro ook over het verdere Mid-

6 Recent op dit gebied: Rimko van der Maar en Hans Meijer, *Herman van Roijen (1905-1991). Een diplomaat van klasse* (Amsterdam, 2013).

C.M.R. (Nini) gravin van Limburg Stirum-van Sminia, april 1930 (*part. coll.*)

den Oosten en Mekka en Medina ging, aanvaardde hij deze post: misschien kon hij zo nog iets voor Indië betekenen.

Vanaf 1927 begon het echte diplomatenbestaan op de in die tijd belangrijkste gezantschappen: Berlijn (1927-1936) en Londen (1937-1939). In Duitsland maakte hij de opkomst van een door hem en zijn vrouw verafschuwd systeem mee. Maar op het moment dat Hitler hem tot *persona non grata* wilde verklaren, werd hij teruggeroepen. Londen wachtte, het gezantschap dat in die tijd als de kroon op het diplomatenbestaan werd beschouwd. Hij bleef er twee jaar, maar was in 1939 zo totaal versleten dat hij in september 1939 als een reumatische oude man naar Nederland terugkeerde en landheer werd. Het echtpaar vestigde zich op het in 1925 geërfde familie buiten IJsselvliedt in Wezep bij Oldebroek.

Zij bleven kinderloos. Of dit een bewuste keuze was, is niet bekend. Hun huwelijk was een 'maritale maatschap', gebouwd op wederzijds respect, zorg en warmte,

zoals blijkt uit hun brieven. Beiden waren zeer sportief toen ze jong waren; zij ten- nisten, reden paard en maakten bergtochten, hij speelde golf. Na Indië verouderen ze snel. Nini had al perioden van onduidelijke ziektes rond haar 25e en 35e achter de rug en werd na een periode van overwerktheid in Indië ronduit ziekelijk. Voor hen geen sportieve oude dag.

In de carrière van John van Limburg Stirum had zijn vrouw als uitnemende gast- vrouw en begeleidster eerder een essentiële rol vervuld. Nini was er geknipt voor. Ze bezat een ijzeren sociaal geheugen en een grote charme in de omgang met iedereen, naast een ruimhartige gulheid en oprechte charitatieve belangstelling. Beiden heb- ben genoten van Indië, hij door zijn taak – zij door de invulling van haar positie, in haar liefdadigheidswerk, de medische zorg, de padvinderij en de zending. Zij werd bij hun vertrek apart in de Volksraad bedankt.⁷ Zijn voor die tijd progressieve opvatting- en gedrag, waarin hij koloniale opvattingen doorbrak, had hem bij gematigde In- donesische nationalisten zeer geliefd gemaakt. Deze drongen aan op verlenging van zijn landvoogdij; dat was nooit eerder gebeurd en zou zich ook niet herhalen. Qua karakter was Van Limburg Stirum zeer charmant, soms tegendraads, snel en scherp- pessimistisch van oordeel, eigenzinnig en niet bang, en met name in Indië een harde werker.

113

Vorming van een adellijke identiteit

Welke vormen nam een adelijk zelfbesef in het leven van Van Limburg Stirum aan? Slechts twee keer heeft hij zich expliciet over dit onderwerp uitgelaten (zie hieron- der). We moeten het vooral hebben van indirecte uitingen, van gedrag en opvatting- en die vanuit een besef van zijn titel beter te begrijpen zijn dan zonder.

John van Limburg Stirum stamde uit een geslacht van militairen en burgemees- ters. Hij werd met de zilveren lepel in de mond geboren. Bij zijn geboorte kreeg hij de grafelijke titel mee van zijn vader Hendrik Otto, een aan de Koninklijke Militaire Academie opgeleide officier. Van zijn niet-adellijke moeder, Henriette Nobel, dochter van de burgemeester van Oldebroek, erfde hij na haar dood in 1909 een kapitaal, dat hem tot de rijksten van de provincie Zuid-Holland maakte en daarmee verkiesbaar voor de Eerste Kamer.⁸

Leerde John in zijn jeugd over het voorrecht om tot de oudste adel van Europa te behoren (want dat waren de Stirums, vermeld vanaf 1079, met vertakkingen in Duits- land en België)? Dat is dan zeker geen moeiteloze les noch een onverdeeld genoeg- en geweest. Toen hij vijf jaar was gingen zijn ouders uit elkaar. Zijn moeder trok met haar drie zoons naar Arnhem en zijn vader heeft John nooit meer gezien. Deze was

7 In de familie wordt overigens wel gezegd dat zij dat werk soms belangrijker achtte dan haar echtgenoot dat vond.

8 Zijn grootvader Nobel behoorde dankzij overerving en huwelijk met een dochter Sandberg tot Essen- burgh, tot de zeer vermogenden van de provincie Gelderland.

J.P. graaf van Limburg Stirum als praeses collegii, 1895 (coll. Universiteitsmuseum, Leiden)

een haast pathologisch verhuizer die bijna jaarlijks een ander adres opzocht, veel in het buitenland woonde en van wie het volstrekt onduidelijk was wat hij deed voor de kost, anders dan leven van het kapitaal van zijn tweede echtgenote. John wilde zijn vader ook nooit meer zien, volgens de familieoverlevering omdat die zijn moeder in de steek had gelaten. De afkeer was overigens wederzijds, want vader Van Limburg Stirum onterfde de kinderen uit zijn eerste huwelijk en nam hen pas na de dood van Johns moeder weer op in zijn testament. Er hangt dus nogal wat donkerte over zijn jeugd. Bovendien stierf al vóór de scheiding, toen John drie jaar was, een zusje kort na de geboorte. Van de drie broers ging John, de middelste, naar het gymnasium in Zutphen, ook al was er eenzelfde schoolsoort in Arnhem. Toen hij vijftien jaar was, pleegde zijn drie jaar oudere broer zelfmoord op de KMA in Breda; het motief was onbekend.⁹

Over de schaduw van zijn eigen, onbekende en weinig beminde vader bleek John wel degelijk belangstelling te hebben voor, ja zelfs trots te zijn op naam en voorgeslacht. Dat kunnen we afleiden uit zijn glansrol tijdens de lustrumfeesten van 1895 van het Leidse Studentencorps, de maskerade. Van Limburg Stirum was in 1890 in

⁹ De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 20-34.

Leiden aangekomen, studeerde rechten, werd uiteraard corpslid en speelde op en top de traditionele corpsstudent. Hoewel niet dom – hij was na het overslaan van de vijfde klas als eerste van zijn klas met negens en tienens voor zijn eindexamen geslaagd – maakte hij van zijn studie in de eerste twee jaar nauwelijks werk. Zijn Leidse carrière speelde zich af in het corps: hij eindigde in 1895 als praeses van de senaat én als voorzitter van de lustrum- of maskeradecommissie. Die twee functies-in-één-hand vormden een weinig gebruikelijke maar wel efficiënte machtsconcentratie.

De maskerade zelf had altijd een gebeurtenis uit de ‘vaderlandsche geschiedenis’ als onderwerp: meestal de glorieuze intocht van een held. Van Limburg Stirum en zijn commissie hadden gekozen voor de feestelijke intocht van prins Maurits in Bergen op Zoom na de overwinning op de Spanjaarden van 3 oktober 1622 (die van het lied ‘Bergen op Zoom, houdt u vroom; stut de Spaansche scharen’). Die intocht werd nagespeeld door 77 edelen te paard, gekostumeerd in historische kleding, plus nog wat voetvolk (alles zelf te betalen uiteraard). Om studenten een beter besef te geven van hun rol gaf de maskeradecommissie een boekje met toelichting op de 77 helden uit. Een daarvan was Johns illustere voorvader Herman Otto van Limburg Stirum, met een indrukwekkende hoeveelheid titels. De naam Van Limburg Stirum kwam bovendien in de geschiedenis en de genealogie van Maurits ook twee keer voor: een keer als overwonnen, een keer als voormoeder. De les was indirect maar duidelijk: Nassau en Van Limburg Stirum waren minstens *ebenbürtig*. Bij de intocht zelf werd John luid geprezen als ‘de antiekste figuur van den geheelen stoet’. Was er een duidelijker manifestatie aan den volke van wie hij was en in welke lijn hij stond? Familietrots kon hem niet ontzegd worden.¹⁰

115

Adellijk zelfbesef als inspiratie

Adellijk zelfbesef heeft Van Limburg Stirum, nog afgezien van zijn belangstelling voor zijn voorgeslacht, ook geïnspireerd bij een aantal belangrijke keuzes in zijn leven: die van zijn huwelijkspartner en zijn carrière. In 1896 trouwde hij met jonkvrouwe Nini van Sminia, een zusje van twee corpsvrienden. De vriendenkring bood een betrouwbare huwelijksmarkt in een tijd dat de seksen elkaar weinig gelijkwaardig ontmoetten. Het was zakelijk gezien zeker een goed huwelijk. Zoals het vermogen van zijn moeder groter was geweest dan dat van zijn vader bij hún huwelijk, zo was het vermogen van zijn vrouw groter dan het zijne bij het hunne. En ook dat was niet ongebruikelijk: familie en fortuin werden goed in de gaten gehouden. Een huwelijk voegde zich naar een moderne bankreclame: volg je hart, gebruik je hoofd.

¹⁰ Idem, 35-59. Zo liet hij in januari 1918 een Almanach de Gotha en een Adelsboek bestellen om in de bibliotheek van zijn buitenhuis ‘t Roode Koper in de boekenkast te zetten. In deze reeks, die in 1763 was gestart, kwamen slechts drie Nederlandse families voor, onder wie de zijne. Nini van Limburg Stirum aan Marietje van Sminia-Dolleman, 8 januari 1918, Coll. M. Kranendonk-Schwartz. Zie ook Montijn, *Hoog geboren*, 183-184.

Welke loopbaan kon iemand van zijn afkomst en met internationale belangstelling kiezen in het fin de siècle van de negentiende eeuw? De militaire traditie trok hem niet, die liet hij aan zijn beide broers. Het burgemeesterschap, zoals zijn twee grootvaders dat hadden vervuld, was hem te kleinschalig; het bedrijfsleven *not done*; politiek niet zijn smaak, want te ‘immoreel’. Zijn stand wees hem de weg de wijde wereld in. Direct in aansluiting bij zijn internationale belangstelling, waarvan hij in een eenvoudig proefschrift van 1895 getuigenis aflegde, was er Buitenlandse Zaken, de *niche* voor juristen met een adellijke titel. Hij beschikte gelukkig over de aanbevelingen van ‘een mooie naam, een aanzienlijk fortuin en natuurlijk goede manieren’. Hij moest wel twee toelatingsexamens doen, die hij met wat moeite (althans het eerste) haalde. Daarna ging het echter heel snel. Binnen zes jaar tijd werd hij als 28-jarige – na de al eerder genoemde plek op de legatie in Rome – benoemd tot chef-kabinet in Den Haag. Het was een functie die bekend stond als onderminister van Buitenlandse Zaken.¹¹

116 Ook bij zijn instemming met het aangeboden gouverneur-generaalschap speelde adellijk zelfbesef een rol. Hij werd er voor gevraagd in 1915, toen hij als gezant in Zweden zat. De redenen waren duidelijk. Hij had ervaring met handhaving van de neutraliteit (door de Zweedse post), met het Verre Oosten (Peking), met de Islam (Constantinopel). Hij beschikte over bestuurlijke ervaring op het ministerie en had vrijzinnig-liberale denkbeelden over de koloniale ontwikkeling, die strookten met de kabinetsopvattingen. Zijn leeftijd (41 jaar) en daadkracht – ofwel, zoals de NRC het noemde, zijn ‘helder inzicht, sterk karakter en groote gaven’ – pleitten voor hem.¹²

Hij moest er wel over nadenken. In een ‘moeilijke tweestrijd’ gaven drie redenen echter de doorslag, zoals hij liet weten aan de voormalige commissaris van de koningin, A. baron Schimmelpenninck van der Oye. Ten eerste, de overtuiging dat men zich aan een dergelijk verzoek niet mocht onttrekken; ten tweede dat het goed was als iemand zonder gedachte aan materieel voordeel zou gaan; ten derde zijn adellijke voorbeeldfunctie: ‘Mocht de Nederlandsche adel, vooral de jeugd eenige meerdere belangstelling voor onze schoone koloniën aan den dag leggen, hoe zouden wij daarbij winnen ook in aanzien bij den inlanders.’¹³ Juist het adellijk prestige zou in de inheemse maatschappij aanslaan.

Eenmaal in Indië richtte Van Limburg Stirum zich vanuit zijn adellijk zelfbesef ook op de inheemse bestuursadel. Deze kon volgens hem via de Nederlandse adel bereikt worden.¹⁴ Zijn respect voor die Indonesische adel vond echter zijn grenzen in

11 De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 62-90.

12 Citaat in idem, 164. Het echtpaar kende Indië van een reis in januari 1914, waar Van Limburg Stirum een heftige malaria-aanval had doorstaan en zij ‘allerprettigste dagen’ hadden doorgebracht bij gouverneur-generaal A.W.F. Idenburg in het paleis in Buitenzorg. Nini van Limburg Stirum-van Sminia aan Hector van Coehoorn van Sminia, 7 januari 1914, en Idem aan Marietje van Sminia-Dolleman, 5 februari 1914. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

13 Citaat in De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 160.

14 Dit is een mooi voorbeeld van standsbewustzijn over de grenzen van de natiestaat en etniciteit, zoals verwoord door David Cannadine, *Ornamentalism. How the British saw their empire* (Londen, 2001).

117

Geslachtswapen van Van Limburg Stirum (*part. coll.*)

zijn eigen gevoel voor (christelijke) moraliteit. De progressieven en de gekersten onder de Indonesische adel rekende hij sneller tot zijn vrienden dan de ‘karakterzwakken’ onder hen, over wie hij veelvuldig kon klagen.¹⁵

Een andere aanwijzing die duidelijk maakt dat Van Limburg Stirum zich ten volle van zijn aristocratische herkomst bewust was, is te vinden in de felicitatie aan zijn opvolger jhr. B.C. de Jonge als gouverneur-generaal. Hij deed dat in 1931 met een kort briefje, waarin hij zich met name tevreden toonde over het feit dat ‘deux des nôtres’ (twee der onzen; want ook de vrouw van De Jonge was van adel) in Indië de scepter zou-

¹⁵ De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 221-222.

den zwaaien.¹⁶ Een verrassend compliment aan iemand die het ambt op zo een andere, veel conservatievere wijze invulling zou geven dan hijzelf. Maar het bewees nog eens dat hij vond dat de Nederlandse adel zich meer met Indië zou moeten bezighouden.

Adellijke parafernalia: wapen en livreeën

Ook visueel getuigde Van Limburg Stirum bij de uitoefening van zijn functies van adellijk zelfbesef. Op het grote schilderij dat traditiegetrouw van de landvoogd gemaakt werd voor zijn vertrek, liet Van Limburg Stirum het familiewapen afbeelden. Deze landvoogdelijke portretten waren gebruikelijk, maar de invulling rechtsboven niet.

Zijn wapen heeft Van Limburg Stirum altijd gekoesterd. Naar Indië nam hij een honderddelig servies met hetzelfde wapen, en een autostandaard met wapen en het familiedevies ‘Je marche droit’ mee. Indië had geen eigen wapen en zo maakte hij van

118

Eetzaal in paleis Buitenzorg (coll. Tropenmuseum, Amsterdam)

¹⁶ Zie De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 460.

Spotprent ‘lakeien’ van Joan Braakensiek in *De Amsterdammer* 3 april 1916 (part. coll.)

de nood een deugd. Bovendien verscheepte hij livreeën in de Stirumkleuren, rood-wit en rood-zilver, voor het paleispersoneel. De eerste zending van de voor Indië bestemde livreeën belandde in 1916 op de bodem van de Noordzee, doordat de Duitsers het vrachtschip waarop ze vervoerd werden torpedeerden. Met een tweede zending had Van Limburg Stirum meer succes.¹⁷

Mannelijk personeel, gekleed in een livree in de eigen kleuren, zou hem op alle posten vergezellen. Ook in China had de meegenomen huisknecht Wessel het Van Limburg Stirum-livree gedragen temidden van de Chinese ‘boys’, die door de eerdere gezant in een livree van ‘Nassau blauw afgezet met oranje’ waren gestoken.¹⁸ De vijf

¹⁷ De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 171, 191-195. Ileen Montijn beschrijft livreeën voor het mannelijke personeel als typerend voor de adellijke huishoudens. Montijn, *Hoog geboren*, 283-285.

¹⁸ Dit Chinese personeel droeg de traditionele staart, anders werd het als oproerkraai beschouwd en aan de legaties niet getolereerd. Nini van Limburg Stirum-van Sminia aan Hector van Sminia, 14 maart 1913. Coll. M. van Kranendonk-Schwartz. Zie ook noot 26.

lakeien in Stirum-livrei die in Berlijn werkzaam waren en dagelijks bij dejeuner en diner bedienden, waren een nichtje dat daar als gezelschapsdame fungeerde, overigens in het begin wel wat veel. Ze had het gevoel dat iedere hap die ze nam werd bestudeerd.¹⁹ Voor Van Limburg Stirum en zijn vrouw waren ze echter een vanzelfsprekendheid.

Representatie achtte Van Stirum een essentieel onderdeel van zijn werk. Overal waar zij kwamen, toonden de Van Limburg Stirums zich uitstekende binnenhuis- en tuinarchitecten.²⁰ Ze hadden beiden moeite huizen en tuinen te nemen zoals zij waren. De stoffering van het paleis Buitenzorg en het paleis Koningsplein in Batavia vonden zij bijvoorbeeld

van een ongepaste eenvoud en [...] groove wansmaak. Waarlijk men zou in een pension te Ellecom ternauwernood genoeg nemen met zulke meubels die in een kleinburgerlijke woning misschien op hun plaats zijn. Gelukkig heb ik ten minste mijn eigen zilver meegebracht en behoef dus niet langer te eten met vorken waarvan de eene tand korter is dan de andere!²¹

In het beroepsleven werden deze uiterlijke vormen van adellijk zelfbesef ingezet ter verhoging van ambtelijke standing en vice versa. De functies nodigden in de ogen van Van Limburg Stirum uit tot familiaal-adellijk decorum, maar wonnen daardoor ook aan status.

Familiebuitens en familiebesef

Afgezien van de symbolen (livreien en een familiewapen), heetten kapitaal, grond, een familiebuiten en familiebesef in de negentiende eeuw en in de eerste helft van de twintigste de traditionele attributen van de adel.²² Van Limburg Stirum en zijn vrouw waren beiden met landbezit en familiebutens opgegroeid. Voor de Van Sminia's was dat De Klinze in Oudkerk ten noorden van Leeuwarden (nu hotel), sinds 1681 in hun bezit. Voor de Stirum-familie was dat het landgoed IJsselvliedt, dat sinds 1819 eigendom was van de vermogende, niet-adellijke familie van zijn moeder, de Nobels.²³

19 Ida van Sminia aan haar moeder, Marietje van Sminia-Dolleman, januari 1928, Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

20 Na hun Chinese en na hun Indische periode namen zij planten en zaden mee voor hun tuin in Ermelo.

21 J.P. van Limburg Stirum aan A.W.F. Idenburg, 10 oktober 1916, VU, coll. Idenburg, inv.nr. All 2 c. Geciteerd in De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 174-175.

22 Van Laarse en Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*; Moes, *Onder aristocraten*.

23 Opvallend is dat waar zij ook waren, of het nu Constantinopel, Stockholm of later Londen was, de Van Stirums een buitenhuis huurden. In Indië stond hun het buiten Tjipanas ter beschikking. Alleen voor de korte tijd in Rome heb ik geen sporen van een buitenhuis kunnen vinden. In de Berlijnse periode fungeerde IJsselvliedt als zodanig. Nini van Limburg Stirum-van Sminia aan Marietje van Sminia-Dolleman, 9 jan. 1920 en juli 1939. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

't Roode Koper bij Elspeet op de Veluwe (*part. coll.*)

Vanaf 1912 hadden de Van Stirums hun eigen buiten. Na het overlijden van zijn moeder in 1909 was er genoeg kapitaal om een eigen buitenhuis te laten bouwen, 't Roode Koper in Ermelo. Dat werd gezet op familiegrond, het Leuvenumse Bosch, afkomstig uit het bezit van zijn grootmoeder Nobel-Sandberg. Dit bos, dat in 1881 heel modern door haar erfgenamen in een NV was ondergebracht, was in 1910 verkocht aan de jonge Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten; het vormde de tweede grote aankoop van Natuurmonumenten na het Naardermeer in 1906. Van Limburg Stirum had echter voor zichzelf 67 hectare van het bos bedongen en liet daarop 't Roode Koper bouwen, 'een landhuis in Engelse stijl'.²⁴

't Roode Koper (nu hotel) was een gemeenschappelijk echtelijk project waar beiden met hart en ziel mee verbonden waren, ook in hun Indische jaren, toen zij het verhuurden of uitleenden aan mensen 'van eenigen standing'.²⁵ Maar ook Amsterdamse padvindsters mochten op het terrein kamperen. Dankzij zwager en schoonzuster Hector en Marietje van Sminia-Dolleman, die in Brummen woonden en het landgoed beheerden, werden tuin en huis ook in die jaren uitstekend onderhouden en

²⁴ De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 122-126.

²⁵ Een zekere mevrouw Baud in 1916 en 1917, boezemvriend jhr. A.C.D de Graeff in 1919, vice-president van de Raad van State W.F. van Leeuwen in 1920 en 1921. In 1918 stond het huis leeg. Nini van Limburg Stirum-van Sminia aan Marietje van Sminia-Dolleman, 24 juni 1918. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

verfraaid.²⁶ Het werd hun woonhuis in de jaren 1920, met een eindeloze stroom gasten, familie en vrienden, velen uit Indië. Hun gastvrijheid was spreekwoordelijk.

In 1926 verruilden zij 't Roode Koper voor IJsselvliedt. John had dit buiten als oudste Van Stirum geërfd van de enige zuster van zijn moeder, zijn tante Jenny barones van Pallandt-Nobel. Ze lieten het uitvoerig verbouwen. En ook al wisten ze dat 't Roode Koper op de droge Veluwegrond gezonder was voor hun reumatische gestel dan het vochtige IJsselgebied, ze gingen. Het familiebesef was groot, het huis veel ruimer dan 't Roode Koper en deel van een landgoed met meer dan 200 ha en een vijftal pachtboerderijen. Vanuit Berlijn trokken ze er ook vaak naar toe. Van Limburg Stirum nam het beheer van de grond en boerderijen zeer serieus en was ook daarin modern. Zo liet hij een modelboerderij inrichten met een betegelde koestal voor de hygiëne.²⁷ En ook hier was het gastenboek gevuld met namen van logés uit alle rangen

IJsselvliedt na de verbouwing van 1926 (*part. coll.*)

²⁶ Wel gaven de kosten van 8000 gulden per jaar voor onderhoud aanleiding tot voortdurende klachten over de duurte en de onhoudbaarheid van het buiten. John van Limburg Stirum aan Hector van Sminia. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

²⁷ De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 316-319.

en standen. Er lijkt geen sprake van een adellijk selectiecriterium. Jongere nichtjes roemden de gezelligheid van een sociaal zeer gevarieerd gezelschap.

Familiebesef hoorde daarbij. Dat vinden we bij dit kinderloze paar niet terug in eigen kinderen, een voor hen uitgestippelde schoolgang of keuze van huwelijkspartners; wel in een grote aandacht voor familie, met name van de broers en hun nageslacht. Aan de Stirum-kant ontbrak een volgende generatie. Zijn jongste en enige overgebleven broer Charles, die in Friesland het landgoed van zijn vrouw De Blocq van Scheltinga beheerde en ontwikkelde, stierf kinderloos. De Van Sminia's vormden de gekoesterde (schoon)familie. Een nichtje Van Sminia zou van 1928 tot 1933 in Berlijn als gezelschapsdame deel uitmaken van het huishouden.²⁸ De oudste achternichten fungeerden als pseudo-kleinkinderen, die veel en graag op IJsselvlied kwamen.

Paternalisme en afstand: de omgang met personeel

123

Bezit van een landhuis of een landgoed bracht verplichtingen met zich mee: het leiding geven aan een bedrijf met bedienden, huishoudster, keukenpersoneel, chauffeur, tuinlieden en pachters. Van Limburg Stirum en zijn vrouw kwamen uit een kring waarin dat de gewoonste zaak van de wereld was. Beiden waren opgevoed met zorg voor het personeel, in een tijd zonder sociale wetgeving essentieel voor datzelfde personeel.²⁹ Die traditie van sociaal paternalisme zetten beiden voort. Er was heel weinig verloop. Chauffeur Nui en zijn vrouw Ali waren meer dan twintig jaar in hun dienst en hoorden bij de huishouding. In Berlijn maakten zij met de Van Stirums en het al genoemde gezelschapsnichtje de dagelijkse *Andacht* mee, de liturgische dagopening.³⁰

De Van Stirums waren goed voor hun personeel, maar ook veeleisend en precies. En soms heel somber over het personeelsprobleem. Want hoe waren de goede mensen te vinden? Het is een terugkerend thema in hun brieven. Met name aan het einde van hun Indische periode klonken angst en vrees. De berichten uit Europa, de Russische revolutie, het einde van het Duitse keizerrijk en brieven over dansende en rokende meisjes maakten dat zij – zoals vele anderen van hun stand – een groot pessimisme over Europa en het leven daar ontwikkelden. Bob de Graaff en ik hadden dat cultuurpessimisme al genoteerd in onze biografie. Uit de recent gevonden brieven blijkt dat nog scherper. Ze zagen op tegen terugkeer naar het verdorven, mogelijk zelfs bolsjewistische Europa. Zo schreef Van Limburg Stirum in april 1921 op de terugreis uit Indië: ‘Het zijn prachtige jaren geweest, deze reis zal ons wel weer geheel

28 Dit was Ida, de dochter van Hector en Marietje van Sminia-Dolleman, en moeder van Marie Kranendonk-Schwartz.

29 De moeder van Nini, die al vroeg weduwe was, heette goed te zijn voor haar personeel en pachters. In de testamenten van Johns tante Jenny van Pallandt-Nobel zien we welke particuliere sociale zorg er bestond vóór pensioenwetgeving en AOW: iedereen werd bedacht met een wekelijkse uitkering, die ieder jaar bij testament verhoogd werd.

30 Ida van Sminia aan haar moeder, Marietje van Sminia-Dolleman, januari 1928, Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

brengen op 't peil van 't leven dat ons wacht. [A]lleen zie ik tegen de onhebbelijkheden van ons volk en de recalitrantie van dienstbaren op.’³¹

Standbesef sprak ook uit zijn waarnemingen van de sociale verhoudingen in Nieuw-Zeeland – ze bezochten dat op de terugreis vanuit Indië in 1921: ‘De mensen zijn uiterst hupsch en voorkomend maar behandelen je precies als een gelijke, de hotelportier houdt de pet op en de handen in de zak, fluit door maar antwoordt wellevend en beschaafd als men hem wat vraagt. Zoo zijn ze allen, gemeenzaam maar beschaafd. Daar moet men bij ons zeker niet om komen?’³²

En hij hield er juist zo van als de pet werd afgenomen. Toen in de jaren 1930 de dertienjarige zoon van een van de pachtboeren op IJsselvlied de passerende Van Limburg Stirum eens goedendag zei met het gebruikelijke ‘Dag Excellentie’, stopte de excellentie en vroeg hem: ‘Zoudt ge de pet niet voor me afnemen’. Hetgeen geschiedde.³³ Het personeel sprak men ook niet aan met mevrouw. Dat zijn vriend jhr. A.C.D. de Graeff dat deed met de vrouw van de huisbewaarder van 't Roode Koper, werd genoteerd als een ‘Indische gewoonte’. De Graeff had er 25 jaar gewoond en gewerkt. Daar was men gewend ‘Jan Aap en zijn vrouw’ mijnheer en mevrouw te noemen. Nini: ‘In onze oogen is dat zeker grappig.’³⁴

De Amsterdamse zakenman Heldring typeerde Van Stirum in de jaren 1920 als ‘niets geen man voor den omgang met Jan en alleman, hoog in de wapens en eenigszins gewild eenzelvig’.³⁵ Zijn collega's en diplomatiek personeel kon hij inderdaad in persoonlijke brieven scherp karakteriseren: in Peking vond hij onder zijn collega's ‘enkelen die beter in de stal dan den salon thuis horen’. Terwijl hij in Buitenzorg bekend stond als een criticus van koloniale rassendiscriminatie, is uit zijn Berlijnse periode een conflict bekend met de directeur kanselarij J.K. Feijlbrief, alias de schrijver J. Oudshoorn, over diens werk, inzet en tempo, dat Feijlbrief ook aan zijn adellijke superioriteit toeschreef.³⁶

Al met al zijn er in zijn biografie tal van voorbeelden van deze spanning tussen genereus paternalisme en standsbewuste afstandelijkheid te vinden. Adellijk zelfbesef ging hier hand in hand met een standsverschil dat in het Interbellum algemeen was. Het niet-adellijke patriciaat kende een vergelijkbare afstand tot minderbedeelden in de samenleving. Het waren met name buitenstaanders en ondergeschikten die dit gedrag van Van Limburg Stirum toeschreven aan zijn adellijke herkomst.

31 John van Limburg Stirum aan Hector van Sminia, april 1921. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

32 John van Limburg Stirum aan Marietje van Sminia-Dolleman, 12 mei 1921. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

33 De Graeff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 436.

34 Nini van Limburg Stirum-van Sminia aan Hector en Marietje van Sminia-Dolleman, 20 maart 1920. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

35 Citaat in De Graeff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 332.

36 Dat conflict werd mede gevoed door Van Limburg Stirums oordeel over Feijlbriefs vrouw, een ex-mannequin van ‘allerdiepste kleinburgerlijkheid, nog wel van de Duitse variëteit’. Bij Feijlbriefs 25-jarig ambtsjubileum in Berlijn in 1930 hief de gezant zelfs niet het glas en maakte hij onkiese grappen. De Graeff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 331-333; zie ook 136.

Noblesse oblige

De Van Limburg Stirums zullen zich geheel hebben kunnen vinden in een andere, meer serieuze vertaling van adellijk zelfbesef: de opvatting van *noblesse oblige*, de verplichting tot en een hoge opvatting van nationaal plichtsbefef. Wie in deze stand geboren was, had de plicht de gemeenschap en dan vooral ‘het lieve Vaderland’, zoals zij dat in hun brieven uit Indië vaak noemden, te dienen. We zagen al dat Van Limburg Stirum deed besluiten het gouverneur-generaalschap te aanvaarden, zoals hij zich ook verder als ambtenaar en diplomaat en gouverneur-generaal inzette voor het Nederlands belang en dat als kompas hanteerde.

Dat impliceerde ook een sterke defensie. Pleidooien voor een krachtige verdediging vormen een rode draad in zijn leven. Neutraliteit was voor hem nooit bangelijke afzijdigheid; zij moest proactief gehandhaafd worden. Hij loochende zijn militaire familiewortels ook niet. Zelfs in februari 1940, 67 jaar oud, was hij zo somber over de traagheid waarmee vlootbouw en luchtverdediging in Nederland werden doorgevoerd, dat hij verzuchtte: ‘Men zou jong en krachtig willen weezen om de openbare meening te alarmeeren.’³⁷

Noblesse oblige vertaalde zich voor hem ook in zijn financiële ruimhartigheid. Colijn meende dat Van Stirum tijdens zijn gouverneur-generaalschap een ton uit eigen zak had bijgelegd; en dat in een ambtelijke functie die tot een van de bestbetaalde van het Koninkrijk behoorde. Vragen om donaties voor goede doelen werden zelden geweigerd. Bijna niemand die daarom kwam verliet het paleis in Buitenzorg zonder een goedgevulde enveloppe. In Oldebroek gold hij als weldoener. Het familievermogen werd gebruikt in het werk en daarbuiten. Maar dat impliceerde niet dat voor hem de gouden regel van Ollie B. Bommel gold: ‘Geld speelt geen rol voor een heer van stand.’ De brieven verraden een zorgvuldige afweging van kosten en baten, bijvoorbeeld bij het beheer van het ‘t Roode Koper.’³⁸

Mede vanuit zijn adellijk zelfbesef vormde Van Limburg Stirum zijn politieke oordeel over de ontwikkelingen in Duitsland in de jaren dertig. Anders dan enkele leden van hun Friese (schoon)familie konden hij en zijn vrouw geen enkele sympathie opbrengen voor Hitlers optreden. En hij liet het merken ook. Hij weigerde de wimpel uit te hangen bij Duitse feestdagen; bij Rijksdagen te Neurenberg verbleef hij vaak toevallig net in Nederland. Voor hem waren bruinhemden een vorm van rechts populisme, waarop hij vanuit zijn stand en positie neerkeek – en daarmee vormden zij in zijn ogen één pot nat met links extremisme of communisme.³⁹

37 John van Limburg Stirum aan Marietje van Sminia-Dolleman, 3 februari 1940. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

38 Zie map brieven over het beheer van ‘t Roode Koper. Coll. M. van Kranendonk-Schwartz.

39 De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 390-394. Deze opinie deelde hij met een deel van de Duitse adel die in zijn Berlijnse jaren vaak aan zijn dinertafel aanzat. Zie voor de gasten aan de dinertafel het gastenboek uit de Berlijnse periode. Coll. M. Kranendonk-Schwartz.

Epiloog

We hebben een aantal aspecten van het adellijk zelfbesef van Johan Paul graaf van Limburg Stirum leren kennen: in vorming, keuzes, opvattingen en gedrag. Onmiskenbaar wist hij wie hij was en waar hij en zijn familie vandaan kwamen. Enkele aspecten van zijn adellijke zelfbesef verdienen binnen de adelsgeschiedenis wellicht nader onderzoek: met name het gebruik van livreeën in een ambtelijke (en niet alleen familiale) context en de bijdragen uit eigen zak in publieke ambten. Waarschijnlijk waren deze laatste algemener in deze periode dat de bestuurlijke elite voor het merendeel nog buitengewoon vermogend was, en was dit niet alleen typerend voor de financiële mogelijkheden van Van Limburg Stirum als een van de rijkere van zijn stand.⁴⁰

Was Van Limburg Stirum trots op zijn afkomst? Er zijn hierboven genoeg voorbeelden van gegeven. Maar van de adellijke sociale organisaties Gelderse of Overijsselse Ridderschap is hij nooit lid geweest en zijn gastenboeken bevatten namen uit alle rangen en standen. Voor hem gold: 'Verschil is aangeboren en verschillen tellen niet.'

Hij onderkende bovendien het vergankelijke van zijn stand. Met hem stief zijn directe familiestaak uit: hij noch zijn broer, noch zijn halfbroer en halfzuster, had kinderen. Hij leefde aan het einde van een tijd. De oorlog maakte een einde van de bestuurlijk-politieke rol van de adel, ook op Buitenlandse Zaken, en aan zijn eigen adellijke levensstijl met zijn landgoed en landbezit, paarden en auto's, met zijn langdurige reizen naar de Rivièra, Zwitserland en kuuroorden.

Van Limburg Stirum was zich van die vergankelijkheid zeer bewust. Zoals hij na de oorlog aan een achternichte schreef: haar toekomst was een andere dan de zijne in zijn jeugd. Haar generatie hoefde niet meer op grote erfenissen te rekenen maar zou in eigen onderhoud moeten voorzien. En heel praktisch adviseerde hij deze twintiger dan ook om alvast aan haar pensioen te denken.⁴¹

Zelf had hij in zijn leven zijn eigen familiezuilver meegenomen en niet alleen naar Buitenzorg; het zuilver dat hij had geërfd, dat hij had laten poetsen en verzorgen. Zoals hij zijn adellijke titel had geërfd, maar zijn adellijk zelfbesef zelf vorm had gegeven, had gepoetst en verzorgd. En dat op zijn eigen, hier beschreven manier; standsbewust naar de gewoonten van zijn tijd, maar zonder overdrijving. Daarvoor was hij een te bewust levend mens, een te onafhankelijke geest.

⁴⁰ Moes, *Onder aristocraten*. Vgl. ook Van der Maar en Meijer, *Herman van Roijen*, die eenzelfde gedragspatroon voor Van Roijen signaleren.

⁴¹ De Graaff en Locher-Scholten, *Van Limburg Stirum*, 441.

Elsbeth Locher-Scholten

‘Fortunately, I brought my own silverware’

Noble self perception of J.P. count of Limburg Stirum (1873-1948)

This article sheds light on a number of aspects of the noble self-perception of J.P. count of Limburg Stirum, a diplomat and Governor General of the Dutch East Indies (1873-1948): education, choices, opinions and behaviour. Sources for this are his biography, published in 2007, and letters from the family archive which were later detected and supply a welcome addition to the information found earlier.

127

This member of the Limburg Stirum family was well aware of his social class, though he seldom expressed this explicitly. His career choice, his selection of a spouse, his use of the family's coat of arms, his staff's livery, his possession of a family estate, his use of the family capital, his dealing with staff members, and also his political choices: they all took partly shape from his sense of who he was and from which family he descended.

This case study of the noble identity of a member of a very rich, childless branch of this old noble family provides insight into the forms in which noble self-perception could manifest itself in the first half of the twentieth century. In order to do so, especially the use of noble family symbols and of family capital on behalf of top positions in the civil service – and thus the national interest – was not forgotten.

Dr. Elsbeth Locher-Scholten (1944) was a university lecturer in the history of colonialism at Utrecht University until 2009. She is a specialist in the history of colonial Indonesia and published books and articles on colonial politics, Dutch imperialism in Sumatra, women in colonial Indonesia, and the remembrance of the colonial past in the Netherlands. In 2007, she and her colleague Bob de Graaff published a biography of J.P. count of Limburg Stirum (1873-1948), governor general of the Dutch East Indies. Some of her books were translated into English and Indonesian. (Herenlaan 43, 3701 AD Zeist, Netherlands – elsbeth.locher@kpnmail.nl)

20 | 2013

